

skom materijalu. U ovoj je kategoriji važno spomenuti *Lex Tabulae Hebanae* i *Lex de imperio Vespasiani* (prvi iz 19. god., drugi iz 69/70. god.)

Senatus consulta također su zanimljivi. Senat u početku nije imao zakonodavnu vlast, nego samo savjetodavnu i mogao je samo ratificirati zakone usvojene od naroda. U posljednja dva stoljeća Republike senat je mogao poništiti zakone, a osobito vlast imao je u međunarodnim odnosima. *Senatus consultum* bio je formiran od tri dijela: *praescriptio*, *relatio* i *sententia*.

Edicta et decreta magistratum bili su obično napisani na drvenim pločama obojenim u bijelo (*alba*). S pravnog su gledišta osobito važni edikti pretora. Magistrati su mogli objavljivati zakone jer im je "imperium" davao "ius edicendi". Edikt je u prvom licu, a dekret u trećem. *Constitutiones imperatorum* obuhvaćale su *edicta* i *mandata* (naredbe koje je car slao funkcionarima u provincijama). Tu su i *decreta* koja je car objavljivao u ulozi suca. Epistulae su pisma koja je vladareva kancelarija pisala funkcionarima. Važan je, npr. *Edictum de civitate Anaunorum*, poznatiji pod nazivom *Tabula Clesiana*, po gradu Clesu u talijanskoj pokrajini Trentino iz 46. god. Car je često davao posebne privilegije vojnicima čija se služba bližila kraju. Original te vojničke diplome nalazio se u Rimu, a vojnik je mogao dobiti kopiju: bile su to dvije brončane ploče međusobno povezane. Carske privilegije vojnicima su davale *civitas* i *connubium*, dakle državljanstvo i mogućnost sklapanja braka. Rimski legionari nisu dobivali takve diplome.

Tu su još *leges municipali*, *negotia* (svi privatni pravni akti, a tiču se sklapanja i razvrgavanja braka, testamenata, posvojenja, darovanja, kupnji i prodaja, te raznih ugovora).

Posebnu skupinu čine *kalendari* i *fasti*. Kalendari su označavali dane u kojima se smjelo ili nije smjelo suditi, trgovati, zabavljati. God. 304. pr. Kr. kalendar je objavio Gneo Flavio, 191. pr. Kr. M. Acilio Glabrione, 187. pr. Kr. N. Fulvio Nobiliore, 46. pr. K. Cezar i 8. pr. Kr. August. Nijedan nije očuvan. Najpoznatiji očuvani svakako je tzv. ancijnski kalendar koji se datira od 84. do 55. pr. Kr., a sadrži oznake kalenda, nona i ida, *notae dierum* (podaci iz religijskog i političkog života). Fasti se dijele na konzulske i trijumfalne. Konzulski sadrže popis konzula, diktatora, tribuna i sl., a trijumfalni popis nosilaca trijumfa, datum i ime vojnog zapovjednika (kronološki konzulski idu od 483. pr. Kr. do 13. god., a trijumfalni od 753. pr. Kr. do 19. pr. Kr.)

U početku su se fasti nalazili napisani na zidu slavoluka. Epigrafski *natpisi na zidovima* pojedinih građevina katkad su pisani ugljenom ili izgrebeni na zidu na razne načine. Po sadržaju su spontani i govore o karakteru osobe koja ih je napisala. Najznamenitiji su zidni natpisi u Pompejima, s pomoću kojih možemo slijediti važne događaje u tom gradu od njegova osnutka god. 80. pr. Kr. do kraja 79. god. u erupciji Vezuva.

Pisan pregledno, jasnim stilom i dobrom raščlambom izložene građe, usto još i bogato ilustriran, priručnik latinske epigrafije Ide Calabi Limentani predstavlja ne samo neprijeporni znanstveno-nastavni rezultat ugledne autorice i cijenjenog stručnjaka u toj domeni, već i novi nakladnički uspjeh milanske izdavačke kuće "Cisalpino". Eventualni prijevod toga djela nesumnjivo bi vrlo skromnoj udžbeničkoj i priručničkoj literaturi na hrvatskome jeziku dao važan poticaj.

Slaven Bertosa

Skupina autora: Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Školska knjiga, Zagreb 1995., 543 str.

Posljednjih nekoliko godina grad Zagreb obilježio je dvije važne obljetnice. Godine 1992. proslavljena je 750. obljetnica od Zlatne bule hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV. izdane zagre-

bačkom Gradecu 1242. godine, a dvije godine poslije (1994.) grad je obilježio 900. obljetnicu osnutka Zagrebačke biskupije (1094. god.). Tim su prigodama održani znanstveni skupovi, učinak kojih su dva vrijedna zbornika: *Zagrebački Gradec 1242-1850.* (Zagreb 1994.) i *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.* (Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića; Zagreb 1995).

U godini proslave 900. obljetnice utemeljenja Zagrebačke biskupije te pastoralnog i državnčkog pohoda Svetoga Oca Ivana Pavla II. Hrvatskoj, objavljena je u izdanju "Školske knjige" monografija *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, rad dvanaestorice proučavatelja hrvatske crkvene povjesnice (Juraj Batelja, Lelja Dobronić, Juraj Kolarić, Mijo Korade, Andrija Lukinović, Vladimir Magić, Olga Maruševski, Stjepan Razum, Ante Sekulić, Jozo Sopta, Agneza Szabo, Franjo Šanjek). Uvodna riječ pripada kardinalu Franji Kuhariću, a početno poglavlje "Postanak, razvoj i značenje Zagrebačke biskupije i nadbiskupije" (IX. - XXII.) rad je J. Kolarica i F. Šanjeka. Sažeto i pregledno razmatra se političko, crkveno i kulturno ozračje Hrvatske u osvit osnutka biskupije 1094. godine, raščlanjuju podaci iz temeljnog izvora o godini utemeljenja (Felicijanova povelja), prikazuje prvotno ustrojstvo Biskupije te religiozni, kulturni i intelektualni preporod Zagreba i Biskupije u doba biskupa Stjepana II. (1225.-1247.) i Augustina Kažotića (1303.-1322.). Burno doba pogodilo je šire područje Zagrebačke biskupije u vrijeme osmanlijskih prodora u dubinu hrvatskih prostora, a nespokoj su donosili i građanski sukobi između Zapoljinih i Ferdinandovih pristaša. Ukratko je predstavljena pojava i djelovanje protestantskih sljedbenika na području Biskupije (XVII.-XVIII. st.), uloga Biskupije u doba hrvatskoga narodnog preporoda te znamenit događaj 1852. godine - uvrštenje Zagrebačke biskupije u red nadbiskupija i proglašenje metropolitanskim sjedištem Hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine. Najnovije doba (XX. st.) obilježavaju progoni i stradanja Katoličke crkve u Hrvata nakon Drugog svjetskog rata (sudenje kardinalu Stepincu, smaknuća brojnih pripadnika katoličkoga klera). Poglavlje završava najnovijim zbivanjima i prisjećanjem na pastoralni pohod pape Ivana Pavla II. Zagreb, 10.-11. rujna 1994. godine.

U idućim su poglavljima kronološkim redom, od prvog poznatog biskupa Duha (oko 1094.) do sadašnjeg nadbiskupa kardinala Franje Kuharića (od 1970.), predstavljeni svi nositelji zagrebačke biskupske i nadbiskupske časti tijekom prošlih stoljeća. Mnogi od njih izdigli su se svojim ljudskim i kršćanskim vrlinama, dobrotom i velikom učenošću, ali i nastojanjima da svoje osobno i hrvatsko ime pronesu diljem svijeta. Svakom je biskupu, ovisno o dužini obnašanja časti, razdoblju djelovanja, sačuvanoosti izvora te općem doprinosu vjerskom, kulturnom i društvenom životu Zagreba, Biskupije i Hrvatske, posvećeno po jedno poglavlje iz pera prethodno spomenutih istraživača. Početna serija zagrebačkih biskupa (od biskupa Duha iz oko 1094. godine do biskupa iz sredine XIII. st.) obrađena je - upravo poradi nedovoljno poznate izvorne građe i konkretne faktografije - u kraćim crtama i navođenjem temeljnih podataka iz njihovog života i biskupskog djelovanja. U tom se nizu nešto veća pažnja pridaje biskupu Stjepanu II., upozorava na njegov doprinos gospodarskom i kulturnom razvoju hrvatskog Sjevera, rad na unapređenju prosvjete i školstva te poticaje dolasku dominikanaca, franjevac i pavlina. Njegov je nasljednik bio biskup Filip (1247.-1262.), podupiratelj cistercita, prijatelj, pouzdanik i diplomat kralja Bele IV. Povećao je posjede svoje biskupije, često se dopisivao sa Svetom Stolicom i putovao u Rim i - prema mišljenju nekih autora - dao podići zagrebačku utvrdu Medvedgrad. U razdoblju s kraja XIV. i početkom XV. stoljeća posebno mjesto pripada biskupu Ederhardu - jedinom koji je dva puta obnašao biskupsku čast u Zagrebu (1397.-1406., 1410.-1419.). U drugoj polovici XV. st. izdvaja se Osvald Thus od Sv. Ladislava (1466.-1499.), koji je svoju biskupiju višestruko zadužio. Bogoslužje katedrale obogatio je prvotiskom Zagrebačkoga brevijara (1484.) i drugim rukopisnim knjigama, na stolnici je dao izvesti niz građevinskih i ukrasnih radova, uredio je plaćanje desetine, a svojim je političkim djelovanjem učvrstio položaj Biskupije u državnoj zajednici (S. Razum, str. 219). Čitateljsku pozornost zaslužuje potom biskup Juraj Drašković (1563.-1584.), sudionik zasjedanja Tridentskoga sabora i posttridentski reformator, hrvatski ban u doba osmanlijskih nadiranja, prikazivan iz pera Augusta Šenoae kao "crni biskup", a u djelima nekih povjesničara ocijenjen kao surovi feudalac i okrutni gušitelj bune stubičkih seljaka (J. Sopta, str. 254-266). Od zagrebačkih biskupa iz XVII. st. izdvaja se Martin Borković (1667.-

1687.), sudionik i zagovornik obnove redovničke stege u pavlina, a njegovo se ime vezuje za otkriće Marijina milosnog kipa u Bistrici. Posebno je važno poglavlje Borkovićeve društvenoga i državničkog rada, kada su ga hrvatski staleži i redovi nazvali svojim domovinskim ocem (pater patriae). Svojim je "legendarno bujnim, pobožnim i dramatičnim životom ostavio jaki trag u doba kada se zrinsko-frankopanskom Hrvatskom nadvila pogibeljna sablast zatora" (A. Sekulić, str. 341). Zagrebački biskupi od kraja XVIII. stoljeća obrađeni su - zahvaljujući sačuvanoj građi i njihovoj ulozi u hrvatskoj povijesnici - još pomnije i opsežnije u odnosu na njihove prethodnike. Nezaobilazni su stoga podrobni životopisi Maksimilijana Vrhovca (1787.-1827.), Aleksandra Alagovića (1829.-1837.), Jurja Haulika (1837.-1869.), Josipa Mihalovića (1870.-1891.), Jurja Posilovića (1894.-1914.) i Antuna Bauera (1914.-1937.). Tragičnom vremenu Drugoga svjetskog rata i poraća, obilježenog stradanjima hrvatskoga naroda i Crkve pripada djelovanje kardinala Alojzija Stepinca (1937.-1960.), zasigurno "jednog od najznačajnijih likova novije povijesti Crkve u Hrvata" (Batelja-Šanjek, str. 495). Monografiju zaokružuju životopisi kardinala Franje Šepera (1960.-1969.) i Franje Kuharića (od 1970.), sudionika suvremenih zbivanja na hrvatskoj povijesnoj pozornici. Na kraju knjige nalaze se cjelovit pregled izvora i literature (523-532) te kazala osoba, mjesta i pojmovna (533-543).

Životopisi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa pisani su na osnovi izvorne građe i dosadašnjih rezultata historiografije te znače vrijedan znanstveni prinos i nezaobilaznu literaturu za sve buduće proučavatelje povijesti Zagrebačke biskupije, njezinih biskupa i nadbiskupa. Opremljena bogatim likovnim prilozima (portreti biskupa i nadbiskupa, pečati, diplome), monografija je vrijedno znanstveno i kulturološko ostvarenje, ali i poticaj da se slična djela pokušaju osmisliti i za druge hrvatske (nad)biskupije.

Lovorka Čoralić

Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1995.

Knjiga "Etnogeneza Hrvata", izdavači koje su Nakladni zavod Matice hrvatske i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a urednik dr. Neven Budak, zbornik je radova s istoimenog znanstvenog skupa koji je u siječnju 1989. održan u Zagrebu. Zbornik se, dakle, pojavljuje gotovo sedam godina nakon znanstvenog skupa, ali njegovi prilozima u znanstvenom smislu nisu ništa izgubili od aktualnosti i svježine. Dapače, problem etnogeneze Hrvata i u ovom je času zanimljivo, smjelo bi se reći i omiljeno, istraživačko područje u hrvatskoj, dijelom i u europskoj, medievistici.

U zborniku je objavljeno 18 znanstvenih priloga. Spomenimo na početku redom pojavljivanja njihove autore: Mate Suić (Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata), Sima Ćirković (Srednjovjekovno razdoblje u tzv. etnogenezi balkanskih naroda), Herwig Wolfram (Razmatranja o *Origo gentis*), Mladen Švab (Današnje stanje historiografije o pojavi Hrvata na istočnoj obali Jadrana), Bruna Kuntić-Makvić (Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovu opisu Podunavlja), Neven Budak (Tumačenje podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca), Josip Lučić (Podaci o doseljenu Slavena u starijoj dubrovačkoj historiografiji), Walter Pohl (Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni), Ante Milošević (Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi rano-srednjovjekovne Dalmacije), Ivo Goldstein (Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u IX. stoljeću), Vladimir Koščak (Iranska teorija o podrijetlu Hrvata), Miljenko Jurković (Franački

VUJIĆ, Žarko:

Uvod u muzeologiju, XLVI (1), 223-225.

ZAGOTTA, Damir:

Arhivska djelatnost u bibliotečno-informacijskom sistemu, XXXIII-XXXIV, 381-385.

Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Hrvatska, XXXVIII (1), 291-294.

In memoriam. Mirko Androić, XXXVIII (1), 340.

In memoriam. Josip Nagy, XXXVIII (1), 341-342.

ŽILJAK, Jasna:

Charles Jelavich, Južnoslavenski nacionalizmi: Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, XLVI (1), 218-222.

ŽIVKOVIĆ, Pavo:

Uorska vlasteoska porodica Zlatonosovići i bosanski kraljevi (Posljednja decenija XIV i prve tri decenije XV stoljeća), XXXIX (1), 147-162.

IZ POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE, (SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE):

Izveštaj o radu Upravnog odbora od izvanredne skupštine Povijesnog društva Hrvatske održane 23. XII 1974. do redovne skupštine Saveza povijesnih društava održane 23. VI 1977. (I. Kampuš), XXXI-XXXII, 467-483.

Izveštaj o radu Upravnog odbora Saveza povijesnih društava Hrvatske od redovne skupštine održane 23. 6. 1977. do redovne skupštine održane 16. 4. 1982. (I. Kampuš), XXXV (1), 345-362.

Izveštaj prvog tajnika o radu Saveza od 1982. do 1987. za Izbornu konferenciju od 19. XII 1987. (D. Pavličević), XLI (1), 399-405.

Izveštaj o djelatnosti Saveza povijesnih društava Hrvatske (danas Društva za hrvatsku povjesnicu) u 1990. i 1991. godini (I. K. - P. S.), XLV (1), 341-346.

Izveštaj o radu Društva za hrvatsku povjesnicu (Savez povijesnih društava Republike Hrvatske o radu od 1988. do 1997. (Petar Strčić); Izvješće o radu Društva za hrvatsku povjesnicu, Ogranak za Baranju, Beli Manastir u proteklom razdoblju (Davorin Tesliđić); Izvješće Povijesnoga društva Rijeka (1991.-1997.) (Ljubomir Petrović - Petar Strčić); Izveštaj o radu Povijesnoga društva o. Krka (1988.-1997.) (Petar Strčić); Izvješće o radu Hrvatskog povijesnoga društva grada Zagreba (Ljerka Šneller), L, 321-340.

Izveštaj redakcije "Historijskog zbornika" za razdoblje 1977-1982. (J. Šidak), XXXV (1), 362-363.

Izveštaj glavnog i odgovornog urednika Historijskog zbornika (1985-1987. god.) (Ivan Kampuš), XLI (1), 406-408.

Sadržaj "HZ" I-XX (1948-67), HZ, XIX-XX, (1966-67), 669-699. (Tomislav Raukar)

Sadržaj "HZ" XXI-XXII (1968-69) - XXIX-XXX (1976-77), HZ, XXXI-XXXII, (1978-79), 515-530. (Petar Korunić)

Sadržaj "HZ" XXXI-XXXII (1978-1979) - L (1997), L, 341-371 (Dubravka Kritovac)

Priredila: Dubravka Kritovac

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.